

PRAVNI TRETMAN SPOLNOSTI OSOBA S USMJERENOM I TEŽOM MENTALNOM RETARDACIJOM

Josip Rački

Fakultet za defektologiju
Sveučilište u Zagrebu

Stručni članak

UDK: 376.4
Zaprimljeno: 15. 11. 1994.

Sažetak

U radu se raspravlja o spolnosti osoba s umjerenom i težom mentalnom retardacijom s nekoliko aspekata (sklapanje braka, rađanje i podizanje djece, reguliranje trudnoće i sterilizacija). Dat je prikaz pravnog tretmana ovih pitanja u Republici Hrvatskoj kao i u SAD. Konceptija i pravno određenje problema obuhvaća: jasno stajalište, moralne i socijalne principe na koje se oslanja, način ostvarivanja kvalitetne stručne potpore samim osobama, roditeljima, sredini u kojoj prebivaju pa i stručnjacima te upute kako pristupiti u određenim prilikama.

1. UVOD

U populaciji koju čini svekoliko stanovništvo određeni je broj osoba u kojih postoje stanovita oštećenja i poremećaji, što imaju veće ili manje posljedice u njihovom socijalnom funkcioniranju.

U skupinu tih osoba spadaju i one s umjerenom i težom mentalnom retardacijom.

Društvena zajednica, polazeći od dokumenata koje je preuzela na međunarodnoj razini¹ i putem dokumenata na kojima se temelji njena svekolika politika, uključujući i njen socijalni aspekt, ovim osobama osigurava posebnu skrb i zaštitu, odnosno ima obvezu stvaranja pretpostavki za njihovo kvalitetno življenje i izražavanje osobnosti. Kvalitetno življenje i izražavanje osobnosti, pak, na određeni je način povezano i s tim da li postoji mogućnost da te osobe ostvare, uz ostalo, i svoju spolnu

ulogu. Naravno, u onoj mjeri i na onaj način kako to određuju neke subjektivne i objektivne okolnosti.

Ljudska spolnost iznimno je važna sastavnica djelovanja svakog čovjeka. Košiček (1962) o tomu govori ovako: "Ljudska spolnost, uz tijelo i um, predstavlja jedan od tri elementa na kojima se temelji cjelokupno djelovanje čovjeka". Na isti, ili sličan način, o tomu promišljaju i mnogi drugi autori, s tim da pri tom daju različit naglasak na neku od njenih komponenti. Vukasović (1984), tako, ističe naročitu emocionalnu i socijalnu komponentu spolnosti te značaj edukativnog djelovanja na mladi naraštaj u vrijeme spolnog razvoja.

Suvremena gledanja na spolnost obilježava stajalište da spolnost u osnovi predstavlja oblik interpersonalne komunikacije (Brajša, 1991), pri čemu se naglašava njen velik značaj za individualno i socijalno funkcioniranje pojedinca.

¹ Deklaracija o pravima mentalno retardiranih, Rezolucija OUN-a 2856-XXVI/1971. Deklaracija o pravima invalida, Rezolucija OUN-a 3477 - XXX/1975.

Prihvatimo li takav pristup spolnosti; pristup koji možemo imenovati kao međusobni odnos jedinki (koncept međusobnih odnosa), postaje jasno da se za vrlo velik broj ljudi, ako ne i za većinu ljudi, radi o iznimno zahtjevnom, osjetljivom i slojevitom "zadatku". U prilog tomu svjedoče, vrlo uvjerljivo, brojna pojedinačna i šira iskustva; posebice ona koja se odnose na različite oblike socijalnog disfunkcioniranja na tom području ljudske egzistencije (neželjene trudnoće, arteficialni prekidi trudnoće, neuspjeli brakovi, spolne bolesti i dr.).

S obzirom na rečeno ne iznenađuje da se pitanjima koja se tiču spolnosti, kada je riječ o mentalnom retardiranima (čak i onima s lakom mentalnom retardacijom), sve do nedavno, pristupalo s mnogo predrasuda i, u pravilu, vrlo restriktivno.

Isto je tako činjenica da se ta tema u krugovima stručnjaka često izbjegavala, odnosno svjesno zaobilazila, iako su mnogi problemi o kojima se raspravljalo implicitno obuhvaćali i ta pitanja.²

Pored razloga o kojima pišu naši autori, kao što su to već spominjani Vukasović i Brajša, razloge tomu valja tražiti i u činjenici da je ta problematika bila nedovoljno istražena i, sve do nedavno, raspravljana, uglavnom, u uskim krugovima stručnjaka specijalista, te praćena nizom stereotipa. Pored ostalih i onima da su te osobe najčešće bile određene kao aseksualna bića.

Posljednjih desetljeća, došlo je, međutim, do korijenitih promjena u gledanjima na mogućnosti i potrebe umjereno i teže mentalno retardiranih osoba, pa i na potrebe koje se tiču njihove spolnosti. Naravno, to nikako ne znači da sada u tom pogledu postoji potpuno suglasje. Naprotiv, i dalje se mogu primijetiti određene razlike u pristupu spolnosti tih osoba. Ponekada je to slučaj i kada se radi o istoj sredini (Luclow, 1991). Ipak, u većini sredina prevladavaju stavovi

koji su na tragu zasada, utemeljenih u općim i posebnim dokumentima OUN-a, da i ove osobe, polazeći od Deklaracije o pravima čovjeka (1948) i već spomenutih posebnih deklaracija koje se odnose na invalide općenito i osobe s mentalnom retardacijom posebno, imaju, pored ostalog, i pravo na izražavanje svoje spolnosti.

2. SPOLNOST OSOBA S MENTALNOM RETARDACIJOM - PRAVNI TRETMAN ODREĐENIH PITANJA KOJA SU U VEZI S TIME

Pogleda na spolnost osoba s mentalnom retardacijom, prvenstveno njihov pravni aspekt, u ovom ćemo radu analizirati s obzirom na pitanja, kao što su ova:

- sklapanje braka,
- rađanje i podizanje djece,
- reguliranje trudnoće i sterilizacija.

Radi se o pravnim pitanjima koja su vrlo osjetljiva i složena. Kada je pak riječ o osobama s mentalnom retardacijom, posebice o onima s umjerenom i težom mentalnom retardacijom, rečeno dolazi još više do izražaja.

Pravna problematika je i inače kada se radi o mentalnoj retardaciji, područje s još uvijek podosta otvorenih pitanja. Da je tomu tako, svjedoče i određeni dokumenti asocijacija koje skrbe o toj populaciji, kao što je npr. Međunarodna liga za pomoć mentalno retardiranim (ILMSH). Ova asocijacija, tako, u jednom od svojih novijih dokumenata konstatira da, kada se radi o tim osobama ima dosta pravnih nejasnoća i dilema (Mašović, 1993). Izvori nejasnoća su, kako se navodi u tom dokumentu, još uvijek nedostatno poznavanje prirode mentalne retardacije, koja se zbog toga u nekim zakonodavstvima tretira na isti način kao i duševna bolest, a također nesuglasje oko toga kada i koji

² O izrečenoj tvrdnji, pored ostalog, svjedoči i to da ovaj problem (problem spolnosti hendikepiranih općenito, a posebice onih o kojima se diskutira u ovom radu) nikada nije bio uvršten u program simpozija, savjetovanja ili seminara održanih tijekom posljednja tri desetljeća, a u čijoj je organizaciji izravno sudjelovao i autor.

mentalno retardirani stječu poslovnu sposobnost (da mogu svojim djelovanjem stvarati pravne učinke).

Pravni i drugi stručnjaci koji se bave mentalno retardiranima, su u vezi s tim, pred ozbiljnim zadatakom da pokušaju pronaći zadovoljavajući odgovor za određene probleme i da uspostave pravna rješenja koja će slijediti znanstvena dostignuća na ovom području, odnosno nova gledanja na invalide općenito, a u tom okviru i na osobe s mentalnom retardacijom. Zbog toga su u nekim državama, kao npr. u SAD, u okviru nacionalnih udruga koje skrbe o mentalno retardiranima, formirane ekspertne skupine sastavljene od pravnika, socijalnih radnika, psihologa i drugih stručnjaka, kojima je stavljeno u zadatak da proučavaju pravne probleme mentalno retardiranih i pronalaze za njih odgovarajuća rješenja. U SAD te se skupine, uz ostalo, npr. pokušavaju izboriti za pojedinačne pravne odluke koje će se kasnije koristiti kao pravni presedan, tj. biti temeljem inicijativa putem kojih će se pokušavati riješiti problemi drugih mentalno retardiranih osoba.

Kako pokazuje uvid u dostupne strane izvore koji se bave ovom problematikom, u većini zemalja dominiraju pravni problemi koji se odnose na sposobnost tih osoba da zasnivaju brak, na pravo da održavaju heteroseksualne veze unutar institucija u kojima su smještene, na pravo da rađaju, probleme u vezi s prekidom trudnoće i sterilizacijom, te reguliranje trudnoće putem kontracepcije i sl.

Isto tako može se primijetiti da zakonodavstvo koje tretira ova i druga pitanja, kada je riječ o tim osobama, polazi od načela da ih pravne norme moraju zaštititi od mogućih negativnih učinaka ulazanja u spomenute i slične za njih "rizične" situacije. Malo je, naime, propisa koji bi im izrijekom osporavali neko od navedenih prava, ili koji određuju primjenu određene mjere (npr. sterilizacije). Međutim, čitavim nizom odredbi, pred te su osobe postavljeni zahtjevi kojima nisu u stanju udovoljiti, pa,

prema tomu, ostvariti i određeni pravni odnos u svezi rečenog.

Ipak, unatoč rečenom, sve je više i pojedinih primjera, gdje se elastičnim tumačenjima zakona, uz strogo individualizirani pristup pojedinom slučaju, te uz osiguravanje niza stručnih potpora, i tim osobama omogućuje da ostavare svoju spolnu ulogu.

2.1. Tretman određenih pitanja koja se tiču spolnosti u nekim stranim zemljama

Sklapanje braka

U dvije trećine država SAD, kada se radi o sklapanju braka i osobama s umjerenom i težom mentalnom retardacijom, postoje određena ograničenja. Ona se u pojedinim državama odnose na neko vremensko razdoblje (npr. reproduktivnu fazu žene), ili na neke probleme tih osoba koji ih čine visoko ovisnim o drugima. Odluke o priznavanju prava na sklapanje braka donose se pojedinačno i vrlo se intenzivno prate posljedice takovog načina života. U literaturi se navode rezultati takvih praćenja, pa se konstatira da postoje pozitivne i negativne posljedice braka između mentalno retardiranih. Kao pozitivno, navodi se ovo: pospješivanje njihove socijalizacije, jačanje selfa i bolja socijalna integracija. Negativni su učinci, kako se konstatira, obično ovi: napuštanje bračnog partnera, neodgovoran odnos prema obvezama koje izaziva takva veza te neki novi problemi koje te osobe ranije nisu imale. Pri tome se navodi da su tomu često pogodovali svojevrсна socijalna izolacija takvih osoba, teškoće na koje su nailazili u zapošljavanju i održavanju posla te financijske neprilike s kojima su se susreli u braku (Ludlow, 1991).

U nekim radovima koji tretiraju ovu problematiku ističe se da su osobe s umjerenom i težom mentalnom retardacijom zainteresirane za zajednički život i brak više negoli se to obično misli. Kao primjere navode se rezultati jednoga japanskog istraživanja (Yamashita, 1990; prema Haracopos i Pedersen, 1992), koje je provedeno na uzorku

u kojem su bile 92 takve osobe. Ovo istraživanje je pokazalo da 52% ispitanika želi živjeti u braku, a 29% je već ostavilo intimnu vezu.

U vezi s tim postavlja se i pitanje koji je IQ dostatan da bi one u braku mogle funkcionirati. Većina stručnjaka (Vitello i sur., 1950; prema Haracopos i Pedersen, 1992) suglasna je u tomu da sam IQ nije dovoljan kriterij da bi takva zajednica bila uspješna. Riječ je, kažu spomenuti, o problemu koji je mnogo kompleksniji.

Stručnjaci se slažu i u tome da bi bilo korisno raspolagati s određenim standardima temeljem kojih bi se procjenjivali izgledi takvih osoba za uspješan život u braku, odnosno putem kojih bi se odlučivalo da li im dozvoliti da ulaze u takav odnos.

Svi stručnjaci jedinstveni su u tome da takvim osobama, ukoliko se omogući sklapanje braka, treba osigurati odgovarajući predbaračni trening. Robertson i Bhate (1991) ističu da takve osobe moraju željeti učiti o tome, a edukativni materijali moraju biti prezentirani na prihvatljiv i razumljiv način, te da moraju biti sastavni dio učenja drugih oblika socijalno prihvatljivog ponašanja.

Nema sumnje da se radi o iznimno zahtjevnim zadacima. Uostalom, to se može razabrati i iz stava poznatog stručnjaka na području mentalne retardacije Gunzburga (prema Hrnjica, 1991), koji kaže da je umjereno i teže mentalno retardirane mnogo lakše osposobiti za obavljanje jednostavnih radnih operacija, nego za određene socijalne interakcije. Brak i slični oblici zajedničkog života suprotnih spolova zasigurno spadaju u složenije socijalne interakcije.

Prema tomu, radi se o problemu koji, u najmanju ruku, zahtijeva vrlo ozbiljno daljnje proučavanje.

Rađanje

Kriteriji koji postoje u tom pogledu različiti su od sredine do sredine. Ipak, ranije restriktivne modele sve više zamjenjuju takvi koji ovom pitanju prilaze elastičnije. Tomu su

pogodovala istraživanja koja su pokazala da je samo manji postotak djece mentalno retardiranih i sam mentalno retardiran (Vitello, 1978; prema Ludlow, 1991).

S tim u svezi postavlja se pitanje kako postupiti ako takva majka rodi dijete; da li joj ga oduzeti, ili joj omogućiti da ga odgaja.

I u tom se pogledu pojedine sredine podosta razlikuju. U nekima se radi "zaštite" interesa djeteta inzistira na tomu da bude na skrb i odgoj povjereno drugima (najbolje rođacima), a u drugima se ostavlja majci, odnosno prirodnim roditeljima.

Istraživanja koja su proveli određeni autori (Ludlow, 1991) pokazala su da i mentalno retardirani mogu biti uspješni roditelji, što je ne neki način respektirao i američki Vrhovni sud (Santosky i Kramer, 1982; prema Ludlow 1991) kada je donio standarde za definiranje roditeljskih prava, koji pružaju optimističke izgleda za osposobljavanje odraslih mentalno retardiranih osoba i za tu ulogu.

Sterilizacija

Gardner (1986) ističe da je tipično za roditelje umjereno i teže mentalno retardiranih da forsiraju sterilizaciju svoje djece. Razlozi kojima se pri tome rukovode roditelji ne moraju uvijek biti i opravdani. Tako, barem, razmišljaju oni koji zastupaju suvremenije poglede na fenomen mentalne retardacije, a polazeći od novih spoznaja na području humane genetike i ljudskih prava koja imaju i ove osobe.

Protivnici "nesavjesne" sterilizacije mentalno retardiranih naglašavaju neravno-pravni pravni tretman tih osoba, ukoliko se provede sterilizacija, jer se ona ne provodi i nad osobama koje mogu biti prenosioci različitih nasljednih poremećaja.

U svakom slučaju glede sterilizacije osoba s umjerenom i težom mentalnom retardacijom postoje brojna dvoumljenja i problemi, te se i na tom području preporučaju daljnja istraživanja i korištenje već stečenih iskustava kao najbolji mogući način (Mašović, 1992).

Heteroseksualni odnosi unutar institucija

Jednom presudom Vrhovnog suda SAD rečeno je da se takvi odnosi mogu praktici-rati, ali uz maksimalnu zaštitu intimnosti samog čina, te uvažavanje nekih drugih okolnosti (zaštita ostalih korisnika od neposredne psihološke "opasnosti" samog čina).

U svezi s pitanjem braka i seksualnosti u umjereno i teže mentalno retardiranih osoba te drugim ranije dotaknutim pitanjima, Maglajlić (1988) prikazuje stajališta kojima se rukovodi odgovarajuća komisija u Kanadi. Komisija koja odlučuje o pravima glede braka i spolnosti navedene populacije, prema spomentoj, polazi od slijedećih nalaza i stavova:

- osobe s mentalnom retardacijom imaju pravo živjeti što je moguće "normalnijim" načinom, a to uključuje i pravo na seksualni život (aktivnost);

- kod osoba s težim (teškim) hendikepom seksualnost je često usmjerena na sebe samog/samu, a ne na druge;

- seksualnost se razlikuje od osobe do osobe s težim hendikepom, kao što je to i u općoj populaciji;

- osobe s mentalnom retardacijom nisu seksualno agresivnije u usporedbi s općom populacijom;

- učestalost steriliteta u ovih osoba veća je nego u općoj populaciji;

- učestalost mentalnih poremećaja u roditelja s mentalnim hendikepom veća je no u općoj populaciji.

Procjenjuje se da će 40% potomaka biti hendikepirano, ukoliko su to i oba roditelja, a 20% ako je hendikepiran samo jedan od njih.

Kada je riječ o Down sindromu ta je učestalost veća, te iznosi 75% ako su to i oba roditelja, a 50% ukoliko je to samo jedan roditelj.

U kontekstu opće skrbi za osobe s težom i teškom metnalnom retardacijom, posebno se ističu ova pitanja:

- potrebe dopunske skrbi i zaštite (potpore) osobama s težim hendikepom koje imaju

potomstvo, i to, skrbi za same te osobe, te dopunske skrbi za djecu (u smislu osposobljavanja mentalno retardiranih roditelja za brigu i odgoj o djeci);

- primjerenog seksualnog odgoja tih osoba, uzimajući u obzir njihovu sposobnost razumijevanja i učenja.

Društvo za integrirano savjetovanje (Community Living Society, Vancouver, Canada) u svezi sa spolnošću umjereno i teže mentalno retardiranih usvojilo je, kako to navodi spomenuta, slijedećih sedam preporuka:

1. Potrebno je intenzivirati program seksualnog odgoja i bračnog savjetovanja.

2. Mentalno retardirani imaju pravo da se žene, odnosno udaju, ili da žive zajedno (ako to žele), s tim da im društvo pruža potrebnu pomoć i podršku, uključujući i primjereno stanovanje.

Kod toga se valja rukovoditi ovim kriterijima:

- obje su osobe mentalno retardirane prema važećim kriterijima društva;

- stalna veza je ona u kojoj je par bio najmanje 6 do 12 mjeseci prije no što je postavljen zahtjev za pružanjem pomoći i dobivanjem odobrenja za zajednički život;

- roditelji, staratelji i osobni brižnik, te druge odgovorne osobe, uključeni su u proces donošenja odluke.

Najprije se donosi uvjetno odobrenje, nakon kojeg par prolazi posebni program seksualnog obrazovanja, savjetovanja i odnosa prema partneru. U okviru programa posebno se procjenjuje sposobnost i spremnost za održavanje trajnije veze. Ukoliko se tijekom realizacije programa ocijeni da ta sposobnost i spremnost ne postoji, ili da nije dovoljna, ne daje se odobrenje za zajedničko stanovanje i brak.

Ako se, pak, zaključi da bi par uz dopunsko učenje možda uspio ostavariti poželjnu razinu privrženosti i zrelosti, provodi se trening koji traje idućih šest mjeseci. Ukoliko kandidati žive odvojeno to se provodi u posebnoj jedinici za proučavanje, u kojoj uče o zajedničkom životu i vođenju domaćinstva (budžet, kupovanje, pripremanje hrane, održavanje stana).

Kada pomoć zatraži par u kojem je samo jedna od osoba ona s mentalnom retardacijom, odobrit će se posebna potpora, no ne i specijalna stambena jedinica.

Imajući u vidu složenost roditeljske uloge i funkcije, tim se roditeljima (umjereno i teže mentalno retardiranim) poklanja trajna pozornost (savjetovanje, edukacija).

Naročita pozoranost postoji glede prakticanja kontracepcije. Podržava se i koncept dobrovoljne kontracepcije.

Odluka o pravu na potomstvo donosi se nakon brižljive procjene svih elemenata, uključivši i onih koji se tiču svekolike brige za potomstvo.

Homoseksualnost i homoseksualni odnosi se ne podržavaju.

2.2. Tretman pitanja koja se tiču spolnosti mentalno retardiranih kod nas

U Ustavu Republike Hrvatske nema odredbi koje bi izričito govorile o osobama s mentalnom retardacijom. One se podrazumijevaju pod pojmom invalidi, o kojima u tom najvišem zakonu Republike postoji nekoliko važnih odredbi.

Invalidi prema Ustavu Republike Hrvatske imaju pravo na posebnu skrb i zaštitu, o čemu se pobliže govori u članku 57, 62, 63. i 64. Ustava.

U ostalim svojim pravima oni su izjednačeni s drugim građanima. Prama tome i u onim pravima koje se odnose na osobnost i slobodu čovjeka, što predstavlja temelj i za izražavanje onih njihovih osobnih potreba i prava koja se tiču spolnosti.

Kako se te odredbe Ustava tretiraju u odgovarajućim Zakonima i zakonodavnoj praksi, donekle možemo spoznati uvidom u Zakon o braku i porodičnim odnosima iz 1978. godine³.

Uvidom u ovaj Zakon vidjet ćemo slijedeće:

- da se gotovo istovjetno tretiraju pitanja koja se tiču mentalno retardiranih i ona koja se odnose na duševno bolesne osobe;

- da se za ovu populaciju koristi zastarjela terminologija (duševno zaostali);

- da pojam "teža duševna zaostalost", kojim operira Zakon, obuhvaća umjereno retardirane, teže i teško retardirane;

- da se teža duševna zaostalost tretira kao neotkloniva zapreka za sklapanje braka;

- da u tretiranju pojma teže duševne zaostalosti prevladava zastarjeli biološki koncept (vidjeti tumačenja uz tekst Zakona);

- da tekst Zakona sadrži i neke stručno nedozvoljive konstatacije, pa čak i tumačenja, kao kada npr. "duševnu zaostalost" tretira kao bolest, jer govori i o mogućnosti remisije (članak 47).

Slijedom rečenog proizlazi, a takva je i praksa, odnosno primjena Zakona, da umjereno i teže mentalno retardirane osobe ne mogu sklopiti bračnu zajednicu. Štoviše, organ uprave pred kojim se pokreće postupak za sklapanje braka, ukoliko se pojave takve osobe same, ili to čini netko u njihovom prisustvu (op J.R.), dužan je, ukoliko to već ranije nije učinjeno, pokrenuti postupak za uspostavljanje starateljstva nad takvom osobom. Ukoliko bi, pod nekim okolnostima, ipak došlo do takve zajednice, ona se smatra ništetnom. Jednako tako, ako bi takva osoba živjela u izvanbračnoj zajednici, ona ne bi imala nikakvih pravnih učinaka, koje ima inače u drugim slučajevima.

Slično je i kada se radi o odredbama koje se tiču starateljstva, podizanja djece i drugog čime smo se bavili u ovom radu.

Iz rečenog proizlazi da prema važećem zakonodavstvu umjereno i teže mentalno retardirane osobe ne mogu sklopiti brak, a ukoliko imaju djecu ona će se povjeriti na skrb drugima. Ukoliko dođe do trudnoće bit će bez svoga pristanka (jer su i same pod starateljstvom) podvrgnute njenom artificialnom prekidu.

Kao i u većini drugih država one mogu, uz pristanak staratelja, biti sterilizirane, što se

³ Narodne novine, 11/1978 i 27/1978.

kod nas, koliko je poznato autoru, ne čini. Naime, većina liječnika to ne smatra metodom izbora i više se zalaže za korištenje drugih mogućnosti za reguliranje plodnosti.

Na tragu ovih, ali i nekih drugih mišljenja, moglo bi se zaključiti da je Republika Hrvatska, kao i većina drugih država, pred ozbiljnim zadatkom redefiniranja svojih stavova prema spolnosti osoba s umjerenom i težom mentalnom retardacijom.

Na taj način valja i na ovom području osobama s mentalnom retardacijom osigurati suvremeniji i humaniji pristup i tretman, što nikako ne znači zanemarivanje određenih realiteta vezanih uz kompleksni karakter ove pojave. Naprotiv, to znači pronalaženje takvih modela izražavanja mentalno retardiranih na ovom području, koji će na najbolji mogući način uskladiti interese njih samih, roditelja (obitelji) i društva u cjelini.

Važan preduvjet za to je raspolagati s jasnom predodžbom o tom problemu i o mogućnostima njegova rješavanja. Rečeno istodobno znači i to da treba imati jasnu koncepciju rješavanja tih problema; koncepciju koja će biti zaštita tih osoba, njihovih bližnjih i društva od volutarizma i improvizacija bilo koje vrste.

3. KONCEPCIJA I PRAVNO ODREĐENJE PROBLEMA

Koncepcija koja se odnosi na rješavanje pitanja vezanih uz spolnost osoba s umjerenom i težom mentalnom retardacijom mora se temeljiti na najboljim stručnim znanjima o toj pojavi. Ona ne smije ostati na razini općenitosti, nego mora pružati konkretne smjernice za rješavanje određenih problema. Nadalje, ona mora biti usklađena sa zakonom, budući da takva neusklađenost bilo koje vrste može izazvati vrlo ozbiljne posljedice. Mora štovati i moralne standarde okruženja u kojem će se

ostvarivati. Ukoliko to ne bi bio slučaj ona može postati izvorom uznemirenja javnosti, a i samih mentalno retardiranih osoba.

Koncepcija o spolnosti umjerenom i teže mentalno retardiranih osoba je noviji fenomen. Iz toga proizlaze i brojna otvorena pitanja u svezi s pojedinim rješenjima koja bi trebala sadržavati.

Dobra koncepcija o spolnosti mentalno retardiranih, prema mišljenju Cornelliusa (cit. prema Ludlow, 1991) sadrži:

- jasno pravno stajalište,
- moralne i socijalne principe na koje se oslanja,
- način ostvarivanja kvalitetne stručne potpore samim osobama, njihovim roditeljima, sredini u kojoj prebivaju, pa i stručnjacima,
- upute kako postupiti u određenim prilikama.

Takva koncepcija nužno uvažava i religijske i ostale kulturalne standarde sredine, kao i poglede roditelja i uže i šire sredine u kojoj žive mentalno retardirani.

Ona pretpostavlja visok senzibilitet stručnjaka i ostalih zainteresiranih osoba, a posebice uvažavanje i ličnost samih umjerenom i teže mentalno retardiranih osoba. Zbog toga je njena izrada zadatak koji zahtijeva vrijeme, znanje, te rad i podršku mnogih čimbenika. Radi se, međutim, o zadatku koji se ne smije, niti se može, odlagati za budućnost.

Znanstvena istraživanja⁴ koja su usmjerena na rješavanje takvih problema su neminovnost koju treba poticati i podržavati. Ona pružaju osnovicu za kvalitetno rješavanje ovakvih i brojnih drugih problema mentalno retardiranih osoba i njihovih obitelji.

4. ZAKLJUČAK

Spolnost osoba s umjerenom i težom mentalnom retardacijom spada u red onih

⁴ Znanstveno-istraživački projekt "Socijalizacija seksualnosti umjerenom i teže mentalno retardiranih osoba", Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992.

problema kojima do sada nije poklanjana dovoljna pažnja. Razlozi tome su kompleksne naravi. Pored ostalog i duže zanemaraivanje problema ove populacije općenito.

Teorijska i praktična dostignuća na području rehabilitacije umjereno i teže mentalno retardiranih osoba, kao i promjene u stavovima prema ovim osobama do kojih je došlo nakon njihova izlaska iz svojevrstne izolacije, prije svega one promjene koje su nastale zbog boljeg uvida u njihove stvarne mogućnosti, potakle su rasprave i o ovom aspektu njihova življenja.

Činjenica da je spolnost općenito dugo vremena predstavljala temu o kojoj se raspravljalo samo u uskim krugovima stručnjaka, a tek unazad dva - tri desetljeća i šire, zasigurno se odrazila i na njen tretman među stručnjacima koji se

bave rehabilitacijom. Zbog toga o tome ima relativno malo opsežnijih istraživanja, a posebice onih koja bi doticala neki posebni aspekt, kao što je npr. pravni. U tomu vidimo istodobno i izazov za sve koji se bave ovom problematikom s teorijskoga ili praktičnog stajališta.

Kako je to naglašeno u više navrata, zbog osjetljivosti problema o kojima je riječ, još uvijek nedostatnih znanja o pojedinim pitanjima koja čine spolnost, nedovoljnog broja znanstvenih istraživanja o tomu i dr., u donošenju čvršćih zaključaka u svezi s tim treba se kloniti svake ishitrenosti i površnosti. Isto to vrijedi i za praktične postupke koji se tiču pojedinih problema koje smo dotakli u ovom radu.

Rečeno, naravno, ne znači da na tom ne treba raditi intenzivno i svrhovito.

5. LITERATURA

1. BRAJŠA, P.: Spolnost, dijete, škola, Školske novine, Zagreb, 1991.
2. HARCOPOS, D. and PEDERSEN, L.: Sexuality an autism. Sofieskolen, Copenhagen, 1992.
3. HRNJICA, S.: Klinička procjena hendikepiranih. U: Klinička psihologija, Naučna knjiga, Beograd, 1990.
4. KOŠIČEK, M. i KOŠIČEK, T.: I vaše dijete je ličnost, Panorama, Zagreb, 1967.
5. LUDLOW, B.: Contemporary issues in sexuality and mental retardation, Advances in mental retardation and developmental disabilities, 4, 1-26, 1991, Jassica Kingsley Publishers.
6. MAGLAJLIĆ, D.: Osnovna prava osoba s umjerenom, težom i teškom mentalnom retardacijom, Republički zavod za socijalni rad Hrvatske, Zagreb, 1988.
7. MAŠOVIĆ, S.: Novi trendovi, Naš prijatelj, 19, 1, Zagreb, 1992.
8. MAŠOVIĆ, S.: Novije spoznaje o sustavu zbrinjavanja retardiranih osoba, Naš prijatelj, 20, 2-3, Zagreb, 1993.

9. ROBERTSON, P.E., BHATE,S.R. and BHATE, M.S.: Education and Adults with a Mental handicap, Journal of Mental Deficiency Research, 1991, 35.
10. VUKASOVIĆ, A.: Odgoj za humane odnose i roditeljstvo, Fond za populacijske aktivnosti Ujedinjenih naroda, Zagreb, 1984.

LEGAL TREATMENTS OF SEXUALITY IN PERSONS WITH MODERATE AND SEVERE MENTAL RETARDATION

Summary

This papers discusses sexuality in moderately and severely mentally retarded persons, tackling different aspects such as: marriage, child birth and raising children, pregnancy regulation and sterilization.

A survey of the legal treatment of this problems in the Republic of Croatia and in the USA is given as well.

The concept and the legal definition of the problem includes: clear standpoint, basic moral and social principles, ways of fulfilling quality professional support to persons with mental retardation, their parents, their living environment as well as to professionals and guidelines how to react in certain situations.